

УДК 821.161.2.-3.09“1920/1930”
DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-9-85-94

CODE OF ROBINSONADE IN THE STORY BY L. CHERNOV “PROFESSOR WILLIAM VOX’S ADVENTURES ON THE TSYPANGO ISLAND”

КОД РОБІНЗОНАДИ В ОПОВІДАННІ «ПРИГОДИ ПРОФЕСОРА ВІЛЬЯМА ВОКСА НА ОСТРОВІ ЦИПАНГО» Л. ЧЕРНОВА

LYUDMYLA KULAKEVYCH,

Candidate of Philological
Sciences, Associate Professor

leda4a@gmail.com

Ukrainian State University of
Chemical Technology

✉ 8 Gagaryna Av.,
Dnipro, 49005

ЛЮДМИЛА КУЛАКЕВИЧ,

кандидат філологічних наук,
доцент

ДВНЗ „Український державний
хіміко-технологічний
університет”

✉ м. Дніпро, просп. Гагаріна, 8,
49005

Original manuscript received: August 17, 2019
Revised manuscript accepted: September 27, 2019

ABSTRACT

The article presents the study's results of the use of peculiarities of Defoe's plot in Ukrainian literature. The object of the study is the adventure story by L. Chernov (Maloshyichenko). The nature of artistic modeling of images, development of motives, genre, which draw the writer's work closer to the genre of the Robinsonade are considered.

It has been cleared up that the typical for Robinsonade rescuing motives from the death during a shipwreck, motives of an isolated island and building on an island of cultural society in its miniature in the Ukrainian invariant are linked with the motives of confrontation with true and pseudo-true civilizational bases. Besides the plot analogies, the details in the text by L. Chernov are generously scattered, sending the reader to the sacred letter. It is elicited that in comparison with the English pretext, the plot of the Ukrainian Robinsonade is characterized by a sexual component, which is, in general, a distinctive feature of risky and adventurous narrative.

It is emphasized that the life experiences of the natives of Tshipango are an expressive reminiscence on the classics of satire, on world history, in which Europeans traditionally appeared as guides for colonized peoples. The Ukrainian writer ironically shows how the ordinary life of the indigenes is aggravated and worsened in the result of their inclusion in the “benefits of universal culture”. In accordance with the canonical Robinsonade, the protagonist must escape and return to his world. In the artistic reception by L. Chernov minus-pattern is used: the natives expel a stranger from their world, but he returns with a group of other white people. With the arrival of “civilizators”, the natives have nowhere to escape from the absurd and terrible civilized world, in order to survive morally and physically. Leonid Chernov's story can be described as a quasirobinsonade, because the myth reorganizes the typical elements of Robinsonade such as a positive experience of survival in poorly adapted conditions, the victory of cultural upbringing over animal instincts. However, in Chernov's story a new vector is given – the spiritual degradation of a person in a technically equipped world. Despite the author's genre definition, according to its

structural features (division of parts and chapters, the presence in each division of a title, the panoramic image of reality, the slow narration) the story should be attributed to the genre of novels, but, taking into account its intertextuality and parability, boldly call the "roman a clef". The writer built a text based on the competence of the reader, without which, the understanding of hidden content would be impossible.

It is emphasized that L. Chernov's story is a kind of transformation of Defoe's discourse, however, with the apparent use of the well-known plot structure, the Ukrainian writer violates a completely different philosophical question: how to survive in a civilized environment. If Defoe's novel is about the victory of man over his animal instincts outside of the civilization, Chernov's work is about the demoralization of man in conditions of civilization.

Key words: *Robinsonade, adventure genre, travelling, adventure protagonist.*

Робінзонівська тема розробляється в українській літературі із тривалим запізненням, аж на початку ХХ ст., маючи майже двісті років свого побутування в Європі (уперше жанр української робінзонади репрезентовано в 1919 році пригодницькою повістю Вал. Злотополюця та І. Федіва "Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові", ще пізніше цю тему імплантовано в білоруську літературу романом Янки Мавра "Поліські робінзони" (1930)). У статті (Кулакевич, 2016) ми вже робили огляд історії художнього побутування відомого сюжету. Універсальністю фабули Дефо спокусився й несправедливо забутий український письменник Леонід Чернов, створивши оповідання "Пригоди професора Вільяма Вокса на острові Ципанго" (далі – "Пригоди професора").

Л. Чернов увійшов в історію української культури як актор театру, театральний менеджер, кінооператор, учитель, мандрівник, редактор журналу, радіожурналіст і письменник. У 1933 році він помер від сухот, на які захворів, подорожуючи в Індії. Репресовані твори вже померлого письменника виривають з небуття наприкінці ХХ ст. Художня спадщина Леоніда Кіндратовича привернула увагу небагатьох літературознавців, які запропонували нариси життя і загальний огляд творчості письменника, відзначаючи його блискуче володіння словом, дотепність і спостережливість (Р. Доценко, С. Ленська, Р. Мельників), прослідкували його світоглядну і творчу трансгресію (О. Галич), сформуливали повну бібліографію його творів (Т. Гологорська). Оповідання "Пригоди професора" хіба що принагідно згадувалося, тому про аналіз його жанрових особливостей годі й говорити, отже, актуальність нашого дослідження є очевидною.

Відповідно до канонів робінзонади, герой Л. Чернова професор Вокс опиняється на острові випадково, унаслідок кораблетрощі, і не просто виживає, але й планомірно змінює острів під своє уявлення про цивілізований світ. Ключовий для фабули Дефо мотив острова обов'язково супроводжується мотивом його безлюдності. В аналізованому українському творі на острові проживають тубільці, однак за особливостями свого побутування (ходять голі, немає інституту сім'ї, займаються збиральництвом й іноді – полюванням) і технічного розвитку (вождь послуговується кам'яною сокирою) вони є радше тваринами, відповідно прибуття професора можна декодувати як початок окультурення / олюднення острова. Якщо в класичній робінзонаді герой

повинен створити певні закони цивілізованого життя, вибудувати розумне суспільство в мініатюрі, то в оповіданні “Пригоди професора” урятований науковець перетворює практично райський острів на пекло. Потрапивши з цивілізації у первісність, саме прибулець насаджує серед острів’ян все те, що культурна людина мала б викоринювати (споживацтво і стягання, алкоголізм, злочинність, проституція), і викоринює все те, що мала би поширювати (альтруїзм, простота в побуті, соціальна рівність, ошадне використання природних ресурсів). Керуючись власною збочено-примітивною аксіологією, цивілізатор морально знищує первісне плем’я. Прикметно, що професор спочатку нав’язує тубільцям комплекс неповноцінності, постійно звинувачуючи своїх рятівників у тваринності їхнього існування через відсутність на острові грошової системи, паспортів, поліції, гільйотин, отруйних газів тощо, які, на думку світила, є чи не найбільшими досягненнями його світу; і лише коли вождь починає соромитися себе як культурно ущербного, більшість населення всупереч здоровому глузду і логіці добровільно підпорядковується наказам Вокса. Саме завдяки діяльності останнього одвічний принцип існування “наївся бананів – от і вся робота” (Чернов, 1929: 12) змінюється на обслуговування прибульця і реалізації його планів.

Якщо в романі Д. Дефо перебування людини на безлюдному острові було гімном культурного виховання, то в Л. Чернова “оцивілізовування” стало морально-етичною катастрофою для острів’ян (хоча і не всі це зрозуміли), адже поступово туземці засвоюють норми поведінки, мораль та ціннісні орієнтації прибульця. Ситуація поневолення в оповіданні “Пригоди професора Вільяма Вокса на острові Ципанго” розгортається як інваріант християнського гріхопадіння, однак окреслена “біблійна” тема всіляко профанізується, набуваючи знижено-комічного звучання. Як зазначає В. Герасимчук, біблійна історія “<...> у підґрунтя всіх притчових сюжетів поклала міф про древо пізнання. Гріхопадіння, яке мало трагічні наслідки не тільки для людини, але і для всього буття, знімає запобіжник, і у світ приходять “спокуси і лиха” у сенсі етичному, і неконтрольоване вторгнення хаотичної структури у сенсі онтологічному” (Герасимчук, 2007: 117). Окрім сюжетних аналогій у тексті Л. Чернова щедро розкидано деталі, що відсилають до священного письма. Так, семантика острова як просторової відмежованості від світу актуалізує образ Раю. Біблійна притча про яблуко трансформувалася в оповіданні українського письменника в “куштування” цивілізаційних “здобутків” від урятованого Вокса, про що зауважує один із острів’ян: “Твоя культура, як отруйний плід, робить людям одну тільки шкоду” (Чернов, 1929: 14). На асоціативному рівні врятований професор – “представник цивілізованого світу – окраса і гордість науки” – сприймається як біблійний змії (до цього підштовхує й миттєве враження / бачення тубільцем напівмертвого Вокса на березі: “медуза не медуза, гадюка не гадюка” (Чернов, 1929: 8)). Іронічно обігруючи код робінзонади, письменник наділяє Вокса прибічником – тубільцем Понеділком, ім’я якого є непрямым відсиланням до туземця П’ятниці з роману Д. Дефо. Своє ім’я несподіваний для Крузо товариш отримав за днем своєї появи в обійсті головного героя.

Оприсутнення живої істоти в господарстві-світі, створеному Робінзоном, можна декодувати як деміургічність останнього, адже, згідно з Біблією, на п'ятий день Бог створив тварин і риб. Ім'я черновського персонажа і колір його шкіри (чорний) контамінується в "понеділок – чорний день", що у свою асоціюється з нещасливим початком, кризовою ситуацією. Пізніше містера Понеділка, "що встиг скуштувати уже солодких плодів цивілізації" (Чернов, 1929: 17), до театру доставляють на руках дванадцять дам найвищого кола. Кількість екзальтованих жіночок викликає асоціації з 12 апостолами, однак годі й говорити про те, на які "істини" сподівалися шляхтянки від туземця.

Порівняно з англійським претекстом, сюжет української робінзонади увиразнюється сексуальною складовою, що загалом є характерною рисою авантюрно-пригодницького нарративу. Після упровадження Воксом грошової системи на острові поширюється таке соціальне явище, як проституція. Згодом Понеділок розгортає в цивілізованому світі сумнівну стоматологічну практику (на суть його процедур вночі і лише з дамами вказано опосередковано – через поведінкові характеристики місяця і багатих "пацієнток") ("фривольно посміхаючись, зазирнув місяць"; "старий місяць раптом почервонів і, відплюнувшись, сховався за хмару"; "лунав стриманий стогін"; "стогін захоплення лунав" (Чернов, 1929: 18)). Звертаємо увагу на те, що оповіданням "Пригоди професора" в українську літературу імплантовано мотив секс-туризму: Ліліан і Фред Вокс, вирушаючи на острів, "взяли з батька слово, що, приїхавши до дикунської країни, вони негайно дістануть для перших спроб по півсотні чорношкірих протилежної статі" (Чернов, 1929: 22).

Схожість історії тубільного племені з християнською версією людської історії простежується в нових деталях побутування: острів'яни зазвичай ходили голими, та згодом починають соромитися і прикриватися, адже прибулець нав'язав їм почуття сорому за свою природу. Появу одягу серед тубільців можна декодувати як їх втрату свободи і підпорядкування речовому світу. Н. Городнюк, аналізуючи семіотику речі в модерністському романі початку ХХ ст. заявила: "Речі дуже рідко виконують у тексті лише допоміжну роль "реквізиту", значно частіше вони репрезентують ідейно художні особливості твору, постаючи важливим змістовим чинником тексту, складовою концепції людини та засобом психологізації або ж утілюючи специфіку авторської моделі світу" (Городнюк, 2017: 58). Отож іронічне перераховування у "Пригодах професора" речей, прихоплених європейцями для дикунів ("мишачі пастки, англійська сіль, віскі, емальовані горшки, касторка, парасольки, мозольна рідина, англійські пластери, зубочистки, кишенькові гребінці, американські бритви, образи, хрестики, пудра Коті й губні олівці" (Чернов, 1929: 21)) сприймаємо не інакше як реїфікацію спотвореного розуміння цивілізаційних здобутків самими носіями культури, що, відповідно, виформовує її викривлене сприйняття і представниками малопросунутих народів. В оповіданні Л. Чернова "краса і гордість цивілізованого світу", винахідник смертельних задушливих газів, професор Вільям Вокс сприймається як морально-етичний еквівалент цивілізованого світу, а в тандемі з прізвиськом (англ. vox – голос) – як голос цивілізації, тобто рупор її ідей / аксіології. У тексті послідовно показано, що

речник інтелектуальної еліти (бо ж професор!), презентуючи свою культуру, сам розуміє її як сукупність зручних чи статусних речей і побутових вигод, що акцентовано низкою деталей раблезіанського стибу як маркерів високого суспільного поцінування (крісло з живих троянд; манто, які шляхетні дами клали під колеса машини; шалена вартість квитків на знаменитість; 30 тисяч подарованих герою гаван тощо). Маємо підстави стверджувати, що Л. Чернов чи не вперше в українській літературі порушує проблему споживацтва як неприємної, але виразної риси сучасної йому європейської культури. У статті (Кулакевич, 2014) детально досліджено проблему консюмеризму як згубної тенденції життя, і встановлено, що активний процес використання речей, до якого повинен долучитися кожен член суспільства, набув особливого розмаху протягом ХХ – початку ХХІ ст. В оповіданні Л. Чернова споживацтво як невід’ємна риса цивілізації Вокса експлікується насамперед через наскрізний мікрообраз грошей: у пролозі за шилінг індус забиває земляка, “батька продасть, аби тільки обдурити мене на два пенси” (Чернов, 1929: 7); урятований Вокс пропонує тубільцям гроші як найбільше досягнення його культури (“А в цих двох речах – у грошах і в рідині від мозолів – і єсть квінтесенція цивілізації <...>” (Чернов, 1929: 12)); детально вказується вартість і кількість речей, використаних співвітчизниками Вокса для вияву свого захоплення національним героєм.

Переконані, що оповідання “Пригоди професора” задумано як іронічний коментар до дискусії про шляхи культурного розвитку України, а з іншого боку – як застереження сучасникам, які через комплекс меншовартості, безкінечно нав’язуваний представниками Російської імперії, надто поспішно і нерозбірливо прагнули приєднати українство до європейського простору, нівелюючи та знищуючи власну культуру і просто деморалізуючи пересічних українців. Наратор Л. Чернова, побачивши на власні очі наслідки британської колонізації в Індії, на острові Цейлон, розуміє, що європейська культурна експансія може стати катастрофою для українського буття. У тексті художньо оприявлено такі настрої. Такі переконання оповідача Л. Чернова були небезпідставними, адже більшість представників тодішньої “новоспеченої” літературної еліти зводили цивілізаційні здобутки до технічного оснащення, банальних побутових дрібничок і вигод. Так, Соломія Павличко, аналізуючи діяльність М. Хвильового, культового діяча 20–30 років ХХ ст., зауважила, що останній сприймав Європу “не як європеєць, а як людина з-поза меж Європи, як напівосвічений варвар, заморожений європейською культурною вищістю й водночас розгублений перед нею” (Павличко, 1999: 204). Такими постають і тубільці Ципанго. Л. Ушкалов у розвідці про М. Хвильового зі сумною іронією також відзначив, що для багатьох представників української культури 20–30 років ХХ ст., як і для пересічного громадянина, долучення до європейських цінностей – поїздки за кордон – асоціювалися насамперед з жаданими предметами побуту, модним одягом, косметикою тощо. Від кожного відрядженого згодом очікували відгуків / відомостей про культурну атмосферу (театри, виставки, музеї, мистецькі дискусії тощо), однак більшість із них гайнували час, бігаючи

по магазинах у пошуках замовлених родичами і друзями речей, на кабаре і бари (Ушкалов, 2012).

Життєві перипетії тубільців Ципанго є виразною ремінісценцією на класику сатири на всесвітню історію, у якій європейці традиційно поставали як світочі для колонізованих народів. В оповіданні художньо продемонстровано, як ускладнюється і погіршується просте життя туземців унаслідок їх долучення до “благ всесвітньої культури” (Чернов, 1929: 12). Так, розділи, де описано перебування професора серед тубільців, викликають асоціації з романом Д. Свіфта “Пригоди Гуллівера” (1726–1727), хоча й ракурс осміяння дещо інший: “краса і гордість цивілізованого світу”, доктор Вокс сприймається моральним ліліпутом, його непомірна пихатість і необґрунтована зарозумілість, ситуаційні претензії є безглуздими, у той час як представники первісного племені (марковано атрибутом влади ватажка – “кам’яною сокирою” (Чернов, 1929: 8)) постають духовними велетнями, високоморальними істотами. Схожість тубільців Ципанго з жителями свіфтівського Бробдингнеу виявляється у простоті їх побутування, логічності мислення, дотриманні одвічних моральних принципів, відсутності державної каральної системи, а створений Воксом отруйний газ для масового знищення населення зіставний з порохом, який запропонував Гулівер королю велетнів. У мовному двобої з вождем Вокс раптом усвідомлює жажливість і жорстокість своєї культури: “Маленька купка захопила до своїх рук усі скарби країни й будує свій добробут на крові і поті сотень мільйонів. Від того життєвий шлях сучасної культурної людини – одна нелюдська кривава боротьба за існування, брехня, зрада, жорстокість” (Чернов, 1929: 11). Подібного прозріння зазнав і Гуллівер, який, перебуваючи у країні гвіґнґнів, у дискусії з конем відзначає, що громадяни його держави (Англії), попри високий розвиток науки і техніки, задовільні умови життя, не стають кращими, вони схожі на ієху – еґотичних й аморальних істот.

Ажіотаж навколо врятованого професора в цивілізованому світі (перейменування неймовірної кількості вулиць на честь героя, уведення в статус шедеврів мало не кожного його слова, мікроситуація боротьби за високу честь подати національному герою зірваний вітром капелюх, що призвело до “покалічення восьми чоловік і вбивства хлопчиська-газетяра” (Чернов, 1929: 16)) відсилає до романів Ф. Рабле “Гаргантюа і Пантаґрюель” (XVI ст.) та Анатолія Франса “Острів пінгвінів” (1908). Останній якраз був на піку своєї популярності в Європі, тому Л. Чернов, безперечно, був ознайомлений з цим текстом. Подібно до пінгвінів А. Франса, тубільці Ципанго разом з одягом набули й таких пороків, як хіть, пияцтво, злоба, визискування. Деталі нового побутування тубільців – “вогненна вода”, обмін кинджалів на хутро – неминуче викличуть в уяві читача романи про американських індіюців.

Відповідно до канону робінзонади, герой / герої повинні урятуватися – повернутися у свій світ. У художній рецепції Л. Чернова використано мінус-прийом: тубільці виганяють зі свого світу прибульця, однак той повертається з групою інших білих людей. З прибуттям “цивілізаторів” тубільцям вже нікуди втікати від абсурдного й жахливого цивілізованого світу, аби врятуватися морально й фізично. Оповідання пародіює робінзонаду, адже в ньому заперечується ідея того, що культурна експансія більш успішного народу

буде обов'язковим добром для менш розвинених. Долею жителів Цейлону, Ципанго засвідчено згубність такої взаємодії, про що із сумом говорить і вождь племені (“Культура є, а благ нема...” (Чернов, 1929: 14)). У художній дійсності Л. Чернова “оцивілізовування” постає як насаджування пороків, насилля і вбивство на правах сильнішого. Позірна видимість доброго і злого, культурного і первісно дикого обігрується через низку протиставлень (грубі жорстокі темні дикуни – краса і гордість гуманного цивілізованого людства; чорношкірі туземці – білий “як крейдяна скеля” європеєць (Чернов, 1929: 8)), а також окиморонні образи і деталі (“Порядку скільки хочеш, а от поліції немає” (Чернов, 1929: 9); “Ми такі некультурні, що навіть злочинців не маємо” (Чернов, 1929: 10); “[п]роваляючи ворожі черепи, дикуни, за прикладом культурних людей, в такий спосіб доводили супротивникові правоту своїх переконань” (Чернов, 1929: 15); “В душі Вільяма Вокса прокинулася і заревіла від образу культурна людина” (Чернов, 1929: 11) – традиційно “прокидаються” притлумлені інстинкти, “заревти від образу” спрямовує на тваринність вияву емоцій, але ні першого, ні другого культурна людина допустити не може).

І хоча ми не знайшли документальних доказів, але переконані, що Л. Чернов був ознайомлений з працею О. Шпенглера “Присмерк Європи” (1918), у якій мислитель заявив, що європейська культура є лише однією з багатьох, вона немає жодних інтелектуальних переваг над іншими культурами. На думку німецького філософа, цивілізація – це культура на стадії занепаду, її ознаками є розвиток техніки в бік знищення людства, поверхове використання культурних практик. Він підкреслював, що Європа вже вступила в стадію цивілізації, оскільки їй властиві високий рівень науки і техніки, урбанізація, уніфікація цінностей й моральний занепад. Твір Л. Чернова є художньою ілюстрацією тез відомого мислителя, зокрема навіть Вокс усвідомлює, що його співвітчизники “з жахливою хуткістю мчать до звородіння і дегенерації” (Чернов, 1929: 11). В оповіданні неодноразово акцентовано на тому, що професор став “красою і гордістю цивілізованого світу” саме за те, що винайшов смертельний задушливий газ, який може знищити цілу країну; вченого знаходять у фракі і краватці, що мало б вказувати на високий рівень його поведінкової культури, однак насправді той поводить як пересічний рабовласник, він злопам'ятний і мстивий. Культуру на стадії занепаду повною мірою презентовано стилем життя і вчинками жителів цивілізованого світу, до якого нарешті повертається наукове світило. Земляки витворюють культ Вокса, спрямовуючи свою енергію на абсолютно нікчемні речі. Апогеєм абсурдності їх учинків стосовно врятованого світоча є тиражування його зображення скрізь, навіть на підшовах черевиків і в подружніх спальнях. Мотив морального виродження експлікований і поведінкою хтивих прихильниць Понеділка, й особливо дітьми Вокса, зокрема дочкою Ліліан. У розвитку мотиву сексуальної розбещеності жінок вищого світу в оповіданні іронічно обігрується популярне у світі у 20–30 роках ХХ ст. омолодження старіючого організму шляхом пересаджування яєчок мавп. На думку тогочасних лікарів після таких операцій у пацієнтів покращувалася пам'ять, загострювався зір, підвищувалася працездатність. Трансплантація була настільки

затребуваною, що створювалися цілі ферми для розведення цих приматів. У художній версії Л. Чернова Вокс пересаджує сексуально виснаженому Понеділкові яєчка цапа, що неоднозначно вказує на функцію, яку потрібно було відновити пацієнтові, і це аж ніяк не робота мозку.

Очевидно, Л. Чернову імпонували ідеї О. Шпенглера про занепад європейської цивілізації, тому наратор “Пригод професора” всіляко підводить до думки про згубність взаємодії з високорозвиненими цивілізаціями молодого народу, що тільки починає розвиватися (за шпенглерівським визначенням). Така позиція самого письменника була не безпідставною, адже він багато подорожував, був за кордоном, зокрема в Індії і на власні очі побачив, чим завершуються “культурні доручення” до цивілізаційних здобутків. Анонсування в назві оповідання статусу актанта (професор), скеровує на те, що спотворена аксіологія Вокса зумовлена раціоналістично-об’єктивістським баченням світу, хибним розумінням прогресу лише як рівня технологій, розривом між наукою і мораллю в цивілізованому суспільстві початку ХХ ст. Тоді в умовах швидкого розвитку науки і техніки віра в Бога опинилася під сумнівом, це у свою чергу зняло стримувальні моральні бар’єри, спричинило знелюднення людини та знецінення її життя і навіть цілої країни, якщо йшлося про наукове відкриття, політичні чи економічні інтереси держави тощо (що пізніше засвідчили дві світові війни). В оповіданні жодним чином не згадується національність “видатного” науковця, тому його художній образ і образ його вітчизни набувають універсальності, демонструючи “культурне” витискання / винищування тубільців європейцями на правах сильнішого як рису, властиву багатьом культурам / державам.

Оповідання Л. Чернова можна означити як квазіробінзонаду, адже в ньому переструктурується / заперечується міф, який створила робінзонада (позитивний досвід виживання в малоприспособлених умовах, перемога культурного виховання над тваринними інстинктами), і задається новий вектор – духовна деградація людини в технічно оснащеному світі. Твір має також жанрові ознаки притчі, адже містить у собі мотив перестороги, у ньому щедро використовуються гіперболи, що також відсилають до жанру притчі. Так, у пролозі, споглядаючи наслідки колонізації Індії Британією, наратор усвідомлює, що побутування представників цивілізованого світу, створення ними у просторі країни матеріальних об’єктів (банків, театрів, залізниці тощо) саме по собі не сприяло культурному розвитку індійського народу. Навпаки, останній опинився на духовних і моральних маргінесах, перетворившись на біододаток на власній території. Однак у творі немає характерних для притчі моралізаторських повчань, читач сам повинен зробити висновок, що насправді є культурою і благом.

Попри авторське жанрове визначення – оповідання (подано в першій публікації (Чернов, 1929: 6)), а також підназву – повість – у бібліографії творів Л. Чернова (Чернов, 1929: 21), за структурними особливостями (рубрикація на частини і розділи, наявність у кожній рубрики своєї назви, панорамне зображення дійсності, оповільнений виклад) твір, на нашу думку, варто віднести до жанру романів, а, враховуючи його інтертекстуальність і притчевість, сміливо назвати роман “з ключем”. Текст побудовано з урахуванням компетентності читача, без якої розуміння

прихованого змісту буде неможливим. Так, в оповіданні є пряме відсилання до іспаномовного філософа-екзистенціаліста Мігеля де Унамуно, зокрема представлено фрагмент його тези “Людина народжується, страждає й умирає” (Чернов, 1929: 12), що продовжується так: “<...> вона їсть і п’є, і грає, і спить, і мислить, і любить, людина, яку ми можемо побачити та почути, брат істинний брат наш...” (Унамуно, 1966: 111). Твір Л. Чернова сприймаємо як художній інваріант філософських думок Унамуно про те, що науково-технічний поступ не є синонімом духовного розвитку людини. Технічний прогрес робить її життя справді комфортнішим, але не змістовнішим і духовнішим, що оприявлено дозвіллям суспільства, яке породило Вокса.

Отже, оповідання Л. Чернова є своєрідною трансформацією дискурсу Дефо, однак, при позірному використанні фабульної схеми, український письменник порушує зовсім інше філософське питання: як вижити людині в умовах цивілізації. Якщо в романі Дефо йдеться про перемогу людини над своїми тваринними інстинктами за межами цивілізації, то в Л. Чернова – про деморалізацію людини в умовах цивілізації. Типові для робінзонади мотиви рятування від смерті під час кораблетроці, ізолюваного острова в українському інваріанті зчеплені з мотивами протистояння природних і цивілізаційних основ, з мотивом попередження про небезпеку стати на власній землі упослідженими під тиском чужої культури, втратити свою ідентичність. А з іншого боку, твір має ознаки притчі про те, чим може закінчитися долучення українського народу до європейського простору через спотворене розуміння того, що насправді слід вважати цивілізаційними здобутками.

Література

1. Герасимчук В. Філософський роман XX століття. Специфіка тексту: монографія / В. Герасимчук. – Київ: ПАРАПАН, 2007. – 392 с.
2. Кулакевич Л. “Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові” Вал. Златопольця та І. Федіва як національний інваріант робінзонади / Л.М. Кулакевич // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 20. – С. 109–121.
3. Кулакевич Л. Сплывацтво як код буття в романі Любка Дереша “Голова Якова” / Л. Кулакевич // Антропологические сдвиги переломных эпох и их отражение в литературе: сб. науч. ст. в 2 ч. / ГрГУ им. Я. Купалы. – Гродно: ГрГУ, 2014. – Ч. 2. – С. 60–68.
4. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія / С. Д. Павличко. – Київ: Либідь, 1999. – 447 с.
5. Ушкалов Л. Хвильовий і К: зустріч з Європою (До дня народження письменника) / Л. Ушкалов; Харківська обласна організація “Національна спілка письменників України”. – Режим доступу: <http://kharkiv-nspu.org.ua/archives/3964>.
6. Чернов Л. Пригоди професора Вільяма Вокса на острові Ципанго / Л. Чернов // Універсальний журнал. – 1929. – №01. – С. 6–22.
7. Unamuno M. Del sentimiento tragico de la vida en los hombres y en pueblos / M. Unamuno // Sus mejores paginas. Edited by Philip Metzidakis. – New Jersey, 1966.

References

1. Gerasy'mchuk V. (2002) Filososfs'kyj roman XX stolittya. Specy'fika tekstu [Philosophical novel of XX of century. Specific of text]. Kyiv: PARAPAN, [in Ukrainian].

2. Kulakevych L. (2016) "Zhy'ttya ta dy'vovy'zhni pry'gody' kozaka My'koly' na bezlyudnomu ostrovi" Val. Zlotopol'cya ta I. Fediva yak nacional'ny'j invariant robinzonady' ["Life and surprising adventures of Cossack Mykola on an uninhabited island" Val. Zlotopolec and I. Fediv as a national invariant of adventures of a castaway], Tayiny' xudozhn'ogo tekstu, 20, 109–121 [in Ukrainian].

3. Kulakevych L. (2014) Spozhy'vacztvo yak kod buttya v romani Lyubko Deresh "Golova Yakova" [Consumer as a code of existence in a novel Lyubko Deresh "Head of Yakov"], Antropologicheskie sdvigi perelomnyih epho i ih otrazhenie v literature. Grodno : GrGU, 2, 60–68 [in Ukrainian].

4. Pavlychko S. (1999) Dy'skurs modernizmu v ukrayins'kij literaturi [Dy'skurs of modernism in Ukrainian literature]. Kyiv : Ly'bid', 447 [in Ukrainian].

5. Ushkalov L. (2012) Xvy'l'ovy'j i K : zustrich z Yevropoyu (Do dnya narodzhennya py's'menny'ka) [Xvy'l'ovy'j and K : meeting with Europe (To the day of birth of writer)], Xarkivs'ka oblasna organizaciya "Nacional'na spilka py's'menny'kiv Ukrayiny". <http://kharkiv-nspu.org.ua/archives/3964> [in Ukrainian].

6. Chernov L. (1929) Pry'gody' profesora Vil'yama Voksa na ostrovi Cy'pango [Adventures of professor William Voks are on the island of Cy'pango], Universal'ny'j zhurnal, 01, 6–22 [in Ukrainian].

7. Unamuno M. (1966) Del sentimiento tragico de la vida en los hombres y en pueblos, Sus mejores paginas. Edited by Philip Metzidakis. New Jersey [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті подано результати дослідження особливостей використання фабули Дефо в українській літературі. Об'єктом дослідження є авантюрно-пригодницьке оповідання Леоніда Чернова (Малошийченка). Розглянуто характер художнього моделювання образів, розвиток мотивів, жанрові домінанти, що наближають твір письменника до жанру робінзонади. З'ясовано, що типові для робінзонади мотиви рятування від смерті під час кораблетрощі, ізольованого острова, вибудовування на острові культурного суспільства в мініатюрі в українському інваріанті зчеплені з мотивами протистояння природних / гуманістичних і псевдоістинних цивілізаційних основ. Мотиву морально-етичної катастрофи серед острів'ян, підпорядковано мотив християнського гріхопадіння, однак окреслена біблійна тема всіляко профанізується, набуваючи знижено-комічного звучання. Підкреслено, що життєві перипетії тубільців Ципанго є виразною ремінісценцією на класику сатири на всесвітню історію, у якій європейці традиційно поставали як світочі для колонізованих народів. Оповідання Л. Чернова можна означити як квазіробінзонада, адже в ньому переструктурується / заперечується міф, який створила робінзонада (позитивний досвід виживання в малоприспособованих умовах, перемога культурного виховання над тваринними інстинктами), і задається новий вектор – духовна деградація людини в технічно оснащеному світі. За структурними особливостями (рубрикація на частини і розділи, наявність у кожній рубрики своєї назви, панорамне зображення дійсності, уповільнений виклад) твір віднесено до жанру романів. Текст побудовано з урахуванням компетентності читача, без якої розуміння прихованого змісту буде неможливим. Акцентовано, що оповідання Л. Чернова є своєрідною трансформацією дискурсу Дефо, однак, при позірному використанні загальновідомої фабульної схеми, український письменник порушує зовсім інше філософське питання: як жити людині в умовах цивілізації.

Ключові слова: робінзонада, авантюрно-пригодницький жанр, подорож, авантюрний герой.